

**ODNOS IZMEĐU
ISLAMA I
KRŠĆANSTVA U
EVROPI: PROŠLOST,
SADAŠNJOST I
BUDUĆNOST**

Prof. dr. Hans KÖCHLER

* Tekst koji slijedi sažetak je autorove knjige *The Fall and Rise of the Islamic State*, Princeton, Princeton University Press, 2008.

1. Historija islamsko-kršćanskih odnosa u Evropi: kulturološka interakcija versus političko-ideološke konfrontacije

Iz univerzalne perspektive povijesti civilizacije pokazuje se, kada su u pitanju međusobni uticaji islamskog i kršćanskog svijeta, znatna razlika. Uticaj evropske misli na islamski svijet seže samo do početka 19. stoljeća unazad, dok je islamska civilizacija svoj duboki uticaj na evropsko-kršćansku kulturu – na njenom dugom putu do razvoja znanosti i tehnologije – vršila već hiljadu godina ranije, kroz nekoliko stoljeća. Drugim riječima: evropska kultura više od hiljadu godina nije imala posebnog uticaja na islamski svijet. Štaviše, profitirala je kroz rano islamsko «prosvjetiteljstvo» u svim oblastima kulture i nauke.

Historijska je činjenica da je oblikovanost evropskog duhovnog života u srednjem vijeku, uglavnom, rezultat cvatuće islamske civilizacije u Španiji, od 8. do 13. stoljeća – historija svjetske civilizacije bila je historija islama. U poređenju s tadašnjom evropskom kršćanskom civilizacijom, islamska je civilizacija bila mnogo razvijenija i prosvjećenija.

Kontakt sa islamskim svijetom, u jednom odlučujućem vremenskom periodu u trajanju od, otprilike, dvjesto godina, omogućio je Evropi da razvije svoje sposobnosti u svim oblastima nauke, posebno u filozofiji, medicini, astronomiji, hemiji i matematici. Veliko postignuće muslimanskih učenjaka u srednjem vijeku ogleda se u tome što su sačuvali blago antičke grčke filozofije i nauke za budući naraštaj. Kršćanski učenjaci upoznavali su osnovne pojmove Aristotelove metafizike preko arapskih filozofa u Španiji, zahvaljujući njihovim prijevodima i komentarima. Najveći uticaj je izvršio *Ibn Rušd* (Averoës), rođen 1126. godine u Kordobi, svojim komentarom Aristotela.

Arapske visoke škole u Kordobi, Sevilji, Granadi, Valenciji i Toledu bile su posjećivane od strane mnogih kršćanskih učenjaka. Veliki kršćanski mislioci toga doba, kao što je Albertus Magnus, Roger Bacon, Thomas Akvinatus, Wilhelm Okham, Gerbert Aurilacins, kasniji papa Silvester II – ovo su samo neki od njih – razvili su svoje intelektualne argumentacione sposobnosti u ovim obrazovnim centrima.

Velika evropska biblioteka u Toledu, gdje je 1130. godine osnovana prevodilačka škola, privukla je studente i naučnike iz cijele Evrope. Arapsko-islamska medicina imala je enorman uticaj na razvoj

ove znanosti u Evropi. Prvi profesori medicine na novoosnovanim evropskim univerzitetima u 12. stoljeću, bili su, redom, raniji studenti arapskih učenjaka. Osnovno djelo najpoznatijeg učenjaka iz oblasti medicine, *Ibn Sinaa* (*Avicena*), *Al-Qanun* (*Canon medicinae*), bilo je na svim važnijim evropskim medicinskim fakultetima izučavano duže od šest stoljeća. Kralj Heinrich III od Francuske osnovao je, čak 1587. godine, katedru arapskoga jezika na *Collège Royalu*, kako bi unaprijedio izučavanje medicine u Francuskoj. Slični uticaji na razvoj naučnih metoda mogu se pratiti i na polju matematike, astronomije, hemije, arhitekture, muzike i industrijskog razvoja.

Arapski astronom *El-Battâni* (*Albatenius*, 858-929.) uspostavio je ptolomejsku dogmu heliocentrizma mnogo prije Kopernika, koji je u 16. stoljeću publicirao svoju poznatu raspravu «*De revolutionibus orbium coelestium*».

Romanski period evropske umjetnosti duguje se islamskoj arhitekturi, posebno onoj u Španiji. Bez daljnjeg zalaženja u detalje, može se, s pravom, ustanoviti da je islamska civilizacija, koja je na jugu Evrope cvala do kasno u 12. stoljeće i svojim univerzalnim dostignućima čak prevazišla raniji doprinos Rimskog carstva u razvoju civilizacije, probudila srednjovjekovnu Evropu iz njenog «dogmatskog sna», i tako pripremila ranu evropsku renesansu u smislu jasnog, racionalnog i nedogmatskog svjetonazora.

Uticaj je bio jednostran, jer evropska civilizacija toga doba sa svoje strane nije ništa mogla doprinijeti razvoju islamske civilizacije. I pored ovog bogatog kulturološkog uticaja, od kojeg je kršćanska civilizacija u Evropi profitirala, odnosi na političkom nivou rijetko su bili protkani otvorenošću i tolerancijom. Među izuzetke ubraja se *Karlo Veliki* (747-814.), koji je održavao prijateljske odnose s Abasijama u Bagdadu. *Harun el-Rešid* ga je čak respektirao kao zaštitnika orijentalnih kršćana sa određenim protokolarnim pravima nad Jerusalemom. U jednom mnogo kasnijem historijskom periodu, *Friedrich II* (1194-1250.), «kralj Sicilije i Jerusalema», uspostavio je iskrenu otvorenost prema islamskoj kulturi – uprkos njegovom učešću u križarskim ratovima. Želio je učiti od naprednih islamskih učenjaka. Međutim, mora se priznati da interes kojeg su ova dvojica vladara iskazivali prema islamu na Istoku, nije važio i za islam na evropskom tlu – sa centrom u Kordobi – gdje se, i pored bogatog kulturološkog uticaja, političko zbližavanje nikad nije dogodilo.

Politička historija islamsko-kršćanskih odnosa u Evropi biva dominirana od pokretanja križarskih ratova, koji počinju u 11. stoljeću, a kroz koje su pape nastojale da osiguraju neograničenu nadmoć Svete stolice, prije svega nad kršćanskim Okcidentom. Križarski ratovi su se ubrzo razvili u kolonijalističko-imperijalističke pothvate, kroz koje su evropske države nastojale da osiguraju svoje vitalne ekonomske i tržišne interese. Religija je služila samo kao izgovor za kolonijalističke planove evropskih vladara, koji nisu bili usmjereni samo protiv muslimana u Svetoj zemlji, već i protiv kršćanskog Bizantskog carstva – što se najbolje pokazalo u četvrtom križarskom ratu, za vrijeme kojeg je venecijanski dužd, *Enrico Dandolo*, 1204. godine, osvojio Konstantinopolis i dao da se opljačka. Dok je islamska «rekonkvista», 1187. godine, ponovnim osvajanjem Jerusalema *Salahuddinovom* zaslugom, bila uspješna, kršćanska je rekonkvista – događajem u Granadi, 1492. godine, – privela kraju prisustvo islama u Evropi. Međutim, u istočnom dijelu Evrope, rastuće tursko carstvo, 1453. godine, ne samo da je osvojilo Bizantiju (Konstantinopolis), sjedište istočnog kršćanstva, već se, postepeno, proširilo i do vrata Beča (1683. godine).

I pored bogatog uticaja islamske kulture na razvoj sveukupne evropske misli (Gedankenwelt), složena historija sukobljavanja između kršćana i muslimana na zapadu, jugu i na istoku Evrope, kao i na Bliskom istoku, praktički je onemogućila valjan «dijalog kultura». U okviru političko-vojnih konfrontacija toga vremena, pogotovo na kršćanskoj strani, religija je služila kao ideološko oruđe u odbrani interesa evropskih vladara, uključujući i poglavara Svete stolice u Rimu. To objašnjava «historiju namjernih i nenamjernih nesporazuma», koja je karakterisala islamsko-kršćanski susret u Evropi kroz minula stoljeća. Ovaj rani «sukob civilizacija», još od srednjeg vijeka, posijao je sjeme konfrontacije, nepovjerenja i nesporazuma, koje rađa i u sadašnjosti. Antiislamske predrasude u Evropi, koje sad, u jednoj novoj konstelaciji svjetske politike, ponovo bivaju virulentne, odraz su ove ranije, konfliktom obilježene historije islamsko-kršćanskih odnosa, koja se odrazila u širenju islamskoga carstva u Evropi, od 8. stoljeća, kršćanskoj rekonkvisti i križarskim ratovima. U kontekstu ovog konfliktno napućenog evropskog susreta sa islamom, evropska vladajuća doktrina, kako je to formulirao Edward Said, islam je učinila svojeglavcem (outsider), jednostavno, otjelovljenjem stranoga, razgraničenjem, odakle je evropska civilizacija temeljena još od srednjeg vijeka.¹

1 The European doctrine «turned islam into the very epitome of an out-

Nastupanjem evropskog kolonijalizma, odnosi prema islamu, s evropske strane, iznova se okreću ka političkom vladanju i «kulturnom tutorstvu». Evropska politička moć je do današnjeg dana formirala kartu Bliskog istoka. Pokušavano je legitimirati političku i vojnu nadmoć kroz ideološko traženje prava nadređenosti kršćanske Evrope arapsko-islamskoj kulturi. Stare, još za vrijeme križarskih ratova skrojene predrasude, ponovo su bile oživljene, i još više pojačane. Ovaj razvoj išao je rame uz rame sa stvaranjem novih političkih i državnopravnih ostvarenja na području Palestine, nakon sloma Osmanskog carstva – novoorganizacija koja je uspjela nauštrb historijskog prisustva islama u Jerusalemu.

2. Metafizičke koncepcije u islamu i kršćanstvu i njihov uticaj na oblikovanje odnosa između ovih dviju zajednica u Evropi

Da bi se jasnije uočilo ideološko porijeklo gore opisanih konfrontacija, trebali bismo ukratko predočiti dogmatsko-metafizičke sličnosti između islama i kršćanstva, koje bi mogle predstavljati osnovu za jasan dijalog između tih dviju kultura na teološkom, kulturnom i političkom nivou. Već je istrošena fraza da se obje kulture zasnivaju na vjeri u Jednoga Jedinoga Boga. Monoteizam je srž (kvintesencija) njihovog religioznog stava prema univerzumu. Koncept jedinstva وحدانية - (*wahdaniyyet*) - je u islamu precizniji i na višem stupnju apstrakcije nego u kršćanstvu, u kojem se zamisao o Bogu kroz trojstvo može vidjeti kao relikv politeizma. Islamska misao o Bogu može doprinijeti tome da kršćanstvo pročisti svoju vlastitu koncepciju monoteizma i kritički ispita moguće antropomorfne elemente u dogmi trojstva jednoga Boga.²

Dalje, obje religije su univerzalne naravi, i tako otvorene za čitavo čovječanstvo. Njihova misao o Bogu nije misao o plemenskom božanstvu; ona isključuje sve oblike diskriminacije kada je u pitanju pripadnost vjeri. Univerzalnost njihove objave može dovesti do rivaliteta između ovih dviju religija, ukoliko one pokušaju dosegnuti cijelo čovječanstvo, ali istovremeno ova univerzalnost povlači svoju otvorenost naspram svih rasa, naroda, grupa i jezičkih zajednica. Poseban spajajući faktor u oblasti teologije je centralna uloga koju islam pripisuje Isusu (Isau, a.s., op. prev.) među poslanicima. Kršćansko vjero-

sider against which the whole of European civilization from the Middle Ages on was founded.» (Edward Said, *Orientalism*, Reprint, New York, Vintage Books, 1979., str. 70.)

2 O pitanju monoteizma vidi: Hans Köchler, izdavač, *The Concept of Monotheism in Islam and Christianity*, Beč, International Progress Organization/Braunmüller, 1982.

vanje u neokaljanost Isusovog začeca je uvaženo i u islamu. (Doduše, ne smije se previdjeti bitna razlika između ovih dvaju priznanja, koja se sastoji u tome da jedna od ove dvije vjerske skupine Isusa – /Isaa, a.s., op. prev./ – smatra sinom Božijim, a druga jednim od najodabranijih poslanika.) Također, u pogledu na ponovno proživljenje i Posljednji sud, nalaze se u ovim dvjema religijama slična shvatanja.

Ove «strukturne» sličnosti metafizičke dogme nikad nisu bile osnovom za valjan dijalog među ovim dvjema religijama. Posebno za kršćanstvo, dogmatske razlike bile su sve važnije; proglašavanje poslanika Muhammeda «heretikom», stoljećima je zatrovalo odnose.

Nedostatak povjerenja, štaviše, duboko nepovjerenje, trajno je određivalo odnos ovih dviju zajednica, što se djelimično može posmatrati i kao rezultat stoljetnih oružanih obračuna u Evropi i na Bliskom istoku. Neprijateljske predrasude prema islamu još uvijek oslikavaju evropski pristup pitanjima vezanim za islamski svijet, ne samo u pitanju religijske dogme, nego i etičkih normi koje proističu iz ovakvog načina življenja, itd. Kao što je, u Austriji rođeni pakistanski mislilac, Muhamad Asad, umjesešno ustanovio, Evropa je vojnu prijetnju koju je vidjela u islamskim silama – posebno u Osmanskom carstvu – identificirala sa islamom kao takvim, a time i sa Porukom s kojom je došao Poslanik.³ Daljnja smetnja stvarnom razumijevanju i dijalogu sastojala se u tome da je dugo vremena evropsko izučavanje islama ležalo u rukama kršćanskih misionara, koji su ovoj temi pristupali apologetski i na polemičan način. Iz toga je rezultirala čudno izobličena slika islama u svim njegovim religijskim, političkim i socijalnim aspektima.

Ovakav prikaz od strane vladajućeg (kršćanskog, op. prev.) učenja dubokosežno se odrazio na stvaranje negativne predstave o islamu u evropskoj javnosti, koja traje sve do danas. Disciplina koja je u današnje doba osnovana kao orijentalistika, svoje historijske korijene nalazi u kršćanskom apologetskom pristupu islamu; kršćansko učenje je, od samog početka, na islamsku «herezu» gledalo sa nadređenog položaja. U svojoj smjerodavnoj knjizi *Orijentalizam*, Edward Said umjesešno je ustanovio: «Orijentalizam za svoju strategiju treba superiornu poziciju, koja zapadnog čovjeka postavlja u čitave redove mogućih odnosa sa orijentom, nikad ne gubeći nadmoć».⁴ Ovaj eurocentrični pokušaj je i

³ Usp. Muhamad Asad i Hans Zbinden (izdavač), *Islam und Abendland: Begegnung zweier Welten*, Olten/Freiburg, Walter – Verlag, 1960., str. 193.

⁴ «Orientalism depends for its strategy on positional superiority, whit-

dandas jedna od glavnih prepreka razumijevanja između muslimana i kršćana.

Ova definicija u potpunosti zatajava pred zadatkom da kritički ispita povezanost vladajućih predrasuda sa naslijedom prijašnjih obračunavanja. Nasuprot, ona pojačava ove stereotipe u vidu nove doktrine «sukoba civilizacija» (*clash of civilizations*), prema kojoj je islam prikazan kao prijetnja evropskoj sigurnosti i smetnja očuvanju njenih «liberalnih» vrijednosti i obliku življenja. Orijentalizam, tj. savremena disciplina studija islama, je u svakom pogledu, pogotovo kada su u pitanju normativni iskazi, dio jednog novog «krstaškog rata» u uslovima okončavajućeg 20. stoljeća.

Jedna od predrasuda koje škode odnosima između islama i kršćanstva, još od vremena krstaških ratova i ratova s Osmanskim carstvom, je predrasuda o neprijateljskom duhu islama, i to, kako u njegovoj religijskoj, tako i političkoj poruci.

Ovaj stereotip je ustaljen u domenu kršćanske interpretacije kur'anskog termina جهاد *džihad*, i može poslužiti kao primjer za to koliko posla ima još da se uradi ako se teži ka poštenom i skladnom pomirenju islamske poruke u Evropi. Kršćanski učenjaci su stoljećima propagirali da je islam općenito i neograničeno opravdavao rat protiv nevjernika, tj. protiv samih kršćana.

Određeni odlomci Kur'ana bivali su, i bivaju, hotimično istrgnuti iz konteksta, s namjerom da se «dokaže» agresivna narav islama. Prvenstveno je to 39. ajet sure *el-Enfal*, koji biva instrumentaliziran za ove svrhe. Pri tome se namjerno previdaju jasna ograničenja u 39. ajetu sure *el-Hadždž*, prema kojem je nasilje dopušteno samo u slučaju samoodbrane,⁵ ili zapovijed u 190. ajetu sure *el-Bekare*, gdje je ovaj princip još pregnantnije izražen.⁶ Kriva interpretacija kur'anskog učenja u pogledu primjene nasilja je primjer, par excellence, iskrivljene slike islama u kršćanskoj dogmatici.

Ovim izazvano nepovjerenje je, opet, s druge strane, za sobom povlačilo pogrešno viđenje islama – kao prijetnju za kršćansku civilizaciju u Evropi i kao religiju koja poriče pravo egzistencije kršćan-

ch puts the Westerner in a whole series of possible relationships with the Orient without ever losing him the relative upper hand-« (Orientalism, str. 7.)

⁵ «Dopušta se odbrana onima koje drugi napadnu, zato što im se nasilje čini.»

⁶ «I borite se na Allahovu putu protiv onih koji se bore protiv vas, ali vi ne otpočinjite borbu! – Allah, doista, ne voli one koji zapodijevaju kavgu.»

stva. Iz ove predrasude o «neprijateljskoj» naravi islama proizilazi jedna druga predrasuda, prema kojoj islam odbacuje vjersku slobodu, zbog čega je on nespojiv sa liberalnim svjetonazorom sekularizirane Evrope (koja svoj identitet definira na osnovu kršćanske historije, iako sekularna društvena stvarnost izgleda drugačije).

Mnogi «orijentalisti» i stručnjaci za islam očito namjerno previđaju jasnu formulaciju u 256. ajetu sure el-Bekare: لا إكراه في الدين (U vjeri nema prisile). S obzirom na ovaj iskaz, termin *džihad* se, ni u kojem slučaju, ne može koristiti da bi se dokazalo neprijateljsko raspoloženje islama prema kršćanstvu. Ipak, danas se ovakve predrasude još uvijek propagiraju u akademskim izlaganjima i u školskim udžbenicima. Svjesno izobličavanje, izostavljanje dijelova teksta koji pružaju dodatno objašnjenje i vađenje određenih kur'anskih formulacija iz konteksta, čine potrebu za novim hermeneutičkim podvigom u muslimansko-kršćanskom dijalogu više nego jasnom.

Učesnici simpozija o konceptu monoteizma u islamu i kršćanstvu, održanom u Rimu 1981. godine, uvjerljivo su ukazali na nužnost ispravljanja ovih jednostranih stavova: «...jedna od suštinskih prepreka valjanog razumijevanja i saradnje između islama i kršćanstva je prisutnost pogrešnih stereotipa u udžbenicima. Mora se napraviti konkretan program u okviru kojeg će se provjeriti i revidirati svi udžbenici u ovom pogledu, tako da se kršćani već od malih nogu upoznaju sa stvarnom kulturom islama i razmjerom njene bliskosti i istovjetnosti sa kršćanstvom.»⁷

3. Sadašnje stanje i buduće perspektive islamsko-kršćanskih odnosa u Evropi

Očito je da i u današnjoj situaciji u Evropi, jedna određena konstelacija interesa održava navedene predrasude koje tradiraju već dugi vremenski period. Od pada komunizma i nestanka sheme prijatelj-neprijatelj, koja je iz ovoga proizlazila, islam je u višestrukom pogledu poslužio kao zamjena za ranije oličenje neprijatelja (Feindbild), kroz koje je Zapad ideološki pokušao nametnuti svoju superiornost diljem svijeta. Ova nova internacionalna konstelacija, u kojoj se islam predstavlja kao prijatelja evropskom identitetu i sigurnosti, odražava se direktno na islamsko-kršćanske odnose u Evropi. Teza Samuela Huntingtona o «sukobu civilizacija» (*clash*

of civilizatsins)⁸ služi kao opravdanje za održavanja gore navedenih povijesnih predrasuda. Prisutnost velikih muslimanskih zajednica – koje su prvenstveno sačinjene od gostujućih radnika – u Evropi je dovela do učestalih odbojnih, pa čak i neprijateljskih reakcija. Ove zajednice su bile, i stalno bivaju, predstavljane kao prijatelja socijalnom i kulturnom skladu Evrope. Pod ovim je okolnostima vrlo teško održati, odnosno unaprijediti atmosferu dijaloga i saradnje, pogotovo onda kada političke grupacije u Evropi namjerno iskorištavaju tradicionalne antiislamske predrasude, štaviše, kada ih potpiruju. Kampanja koja je vođena protiv svjetski poznatog stručnjaka za islam, istaknute njemačke profesorice Annemarie Schimmel, kao i ranije vođena, tzv. Rušdi-afera, uvjerljivo su predstavili zabrinutoj publici da u Evropi postoji realna opasnost od novog sukoba kultura (Kulturkampf). Gospođa Schimmel je oklevetana i pored (ili upravo zbog) svog zalaganja tokom cijeloga života da predstavi objektivnu sliku islama.

Vrlo negativnu, često i opstruktivnu ulogu u svemu ovome igrali su i igraju mediji, koji stoje pod znatnim uticajem partikularnih interesa. Neke od novijih produkcija američke filmske industrije su, ne sasvim nenamjerno, doprinijele učvršćivanju neprijateljske slike na račun islama i na štetu muslimanskih zajednica na našem kontinentu.

Islamsko-kršćanski odnosi u sadašnjoj povijesnoj konstelaciji, pod znatnim su uticajem sudbine muslimana u Bosni i Hercegovini. Duboko ukorijenjeno nepovjerenje prema ovoj muslimanskoj zajednici u Evropi bio je, nesumnjivo, jedan od razloga za prvobitnu neumiješanost Evrope u odlučujućoj fazi nakon sloma jugoslovenske federacije.

Evropska pasivnost naspram zločina prema čovječnosti, etničkog «čišćenja» i genocida u Bosni, teško je nautila islamsko-kršćanskim odnosima ne samo u Evropi, nego i na svjetskoj ekumenskoj razini. Nedjelatnost, i u prvom redu, izostavljeno pružanje pomoći, može se jedino objasniti dugom poviješću islamsko-kršćanskih konfrontacija, kako smo ih ovdje naznačili. Tragedija u Bosni je još jedan tužni primjer koji nam je predočio koliko malo je teološka i filozofsko-metafizička bliskost dviju religija, odnosno kultura, djelovala na konkretnu socijalnu i političku stvarnost.

8 «The Clash of Civilisations?» u: *Foreign Affairs*, svezak 72, broj 3, ljeta 1993., str. 22-46.; uporedi, također sa Huntingtonovom knjigom: *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*, New York, Simon & Schuster, 1996. Termin je prvobitno smišljen od strane orijentaliste Bernarda Lewisa. Pogledaj njegov članak «The Roots of Muslim Rage», u: *The Atlantic Monthly*, svezak 266., septembar, 1990., str. 60.

7 *The Concept of Monotheism in Islam and Christianity*, str. 133.

Drugi važan faktor muslimansko-kršćanskih odnosa u sadašnjosti je, bez sumnje, arapsko-izraelski konflikt u Palestini, a posebno nesuglasice oko statusa Jerusalema. Kao što je Edward Said uvjerljivo pokazao, bolje međusobno razumijevanje i harmoničnija saradnja kršćana i muslimana, nisu sasvim u interesu jevrejske države u Palestini i njenih pomagača u Evropi i izvan nje.⁹ Pored toga, izraelska okupacija Jerusalema je neprihvatljiva ne samo za muslimane, već i za kršćane. U današnjoj konstelaciji jerusalemsko pitanje otvara mogućnost zajedničkog agiranja dviju vjerskih zajednica, ukoliko se radi o strategiji ponovne uspostave građanskog prava i uvažavanja prava svih monoteističkih religija u svetom gradu.

Generalno se može reći da su muslimansko-kršćanski odnosi u Evropi, na kraju drugog milenija, prema kršćanskom računanju vremena, stupili u odlučujuću fazu. Teški uslovi pod kojima žive zajednice muslimanskih migranata i ophođenje evropskih zemalja prema krizi u Bosni, ovo su učinili jasnim.

Nažalost, naslijede rekonkviste i križarskih ratova još uvijek se osjeća, a posebno od okončanja konflikta Istok-Zapad, s kojim je nestalo i oličenje neprijatelja, koje je skoro pola stoljeća superponiralo, odnosno, apsorбирalo druge historijske animozitete. Današnje stanje islamsko-kršćanskih odnosa u Evropi karakteriše nova forma sukobljavanja, koja se hrani predrasudama iz proteklih stoljeća. Čak se i dio evropske intelektualne elite bavi očuvanjem neprijateljskog oličenja «islama», kao što je očito u nekim stavovima o tzv. Rušdi-aferi ili u ophođenju s kršćanskim učenjacima koji se trude – kao što je to radila Annemarie Schimmel – da ponude objektivnu sliku islama. Čini se kao da Evropa, u sadašnjoj konstelaciji, sa ideološkim vakuumom kojeg je ostavio pad Sovjetskog bloka, još nije spremna da napusti stare predrasude. Apologetsko, strastveno bavljenje ranije kršćanske teologije islamom, koja je islam smatrala zabludjelom verzijom kršćanstva («Arabia haeresium ferax»), preživjelo je u sekulariziranoj formi u sekulariziranoj Evropi: islamska kultura se promatra isključivo iz perspektive evropskog sistema vrijednosti. Aktuelna politička zbivanja na Bliskom istoku i u Sjevernoj Africi i islamski revitalistički pokreti u ovim krajevima bivaju viđeni kao prijetnja vitalnim evropskim interesima. Na muslimanske migrante se gleda kao na potencijalne save-

⁹ Uspoređi posebno njegove analize u kojima ukazuje na ulogu Izraela kada je u pitanju prenošenje zapadnih pogleda na islamski svijet nakon Drugog svjetskog rata («the role of Israel in mediating Western ... views of the Islamic world since World War II»): *Covering Islam. How the Media and Experts Determine How We See the Rest of the World*. London / Henley: Routledge & Kegan Paul, 1981., str. 31.

znike ovih novih pokreta, iz čega se izvodi prijetnja kulturnom identitetu Evrope. U ovom posebnom kontekstu «vlada saglasnost o 'islamu' kao nekoj vrsti žrtvenog jarca za sve što nam se ne sviđa u novim političkim, socijalnim i ekonomskim razvojem.» (Edward Said)¹⁰

Na temelju ove pozadine brižno moramo ocijeniti buduće odnose između muslimana i kršćana u Evropi. S obzirom na nove napetosti, Huntingtonova paradigma o sukobu civilizacija ni u kom slučaju ne bi smjela biti smjernica. Kao što se na najnovijim (svjetsko)političkim sukobima pokazalo, ova doktrina služi prvenstveno interesima onih koji traže opravdanje za daljnje tutorstvo nad islamskim svijetom – gospodarski interes koji je u uskoj vezi sa sukobima na Bliskom i Srednjem istoku, a posebno sa arapsko-izraelskim sukobom. Svaka buduća perspektiva mora se bazirati na predstavi *dijaloga civilizacija*, što zahtijeva ravnopravnost partnera, a ne odnos nadređenosti i podređenosti.¹¹ Stare eurocentrične dogme orijentalista i ideologija o nadređenosti kršćansko-zapadne civilizacije, koja iz ovoga proističe, moraju se jednom zauvijek prevazići. U ovome, a ne u demonizaciji islama, leži dublji filozofski smisao evropskog «prosvjetiteljstva».

Prema našem mišljenju, ispravan dijalog treba graditi na strukturalnim sličnostima monoteističkih poruka kršćanstva i islama. Ovo će biti moguće samo na račun odricanja od dojakošnjih «misionarskih» apetita. Prisutnost islama u Evropi – kojeg ne predstavlja samo muslimansko stanovništvo u Bosni, već i druge muslimanske zajednice u ostalim evropskim državama – ne treba više gledati kao prijetnju, već kao priliku da se izgrade mostovi razumijevanja između islama i Zapada. *Multikulturalno društvo* će se u Evropi morati prihvatiti kao činjenica, ukoliko se želi zaustaviti narastajuće otuđivanje između ovih dviju religija i kulturnih društava, kako u Evropi, tako i izvan nje. U ovom kontekstu, trebalo bi se, jednom zauvijek, odustati od selektivne i polemične upotrebe pojma «fundamentalizam». Suviše je često ovaj termin korišten kako bi se diskreditirao islamski revitalistički pokret, i islam u cjelosti. Ovaj termin treba zamijeniti preciznijim pojmom, koji prikladno opisuje fenomen religijskog fanatizma u *svim* religijama.

¹⁰ «... there is a consensus on 'Islam' as a kind of scapegoat for everything we do not happen to like about the world's new political, social, and economic patterns.» (*Covering Islam*, str. XV)

¹¹ Uspoređi: Hans Köchler i Gudrun Grabher (izdavač), *Civilizations – Conflict or Dialogue? Studies in International Relations*, XXIV, Beč, International Progress Organization, 1999.

Razvoj sukoba za nezavisnost Palestine i Jerusalema imat će znatan uticaj na buduće odnose između muslimana i kršćana u Evropi. Samo ukoliko evropska pozicija bude prepoznata kao pravedna i odmjerenjena, a ne usmjerena protiv islamskih prava u Jerusalemu ili kao jednostrana podrška okupaciji Palestine, razumijevanje između muslimana i kršćana će moći napredovati.

Nepovjerenje koje potječe još iz vremena evropske kolonijalne prisutnosti u regionu, može se jedino otkloniti pravednom politikom, koja bi vodila računa o muslimanskim pravima na Bliskom istoku. U ovom vrednovanju budućih perspektiva ne smije se ostaviti po strani određeni kulturni «disparitet» – u određenoj mjeri razjedinjavanje kulturne svijesti, koji može predstavljati ozbiljnu prepreku za dijalog i međusobno razumijevanje. Nasuprot drugačijim objašnjenjima, nepobitna činjenica je da je sekularizirana Evropa izgubila svoju vjersku (kršćansku) svijest (neki bi kazali svoj kršćanski identitet), dok

islamski svijet, u isto vrijeme, doživljava svoju religijsko-kulturnu renesansu. Izgleda da obje zajednice svoj pogled na drugoga temelje na različitim hermeneutičkim osnovama, vrijednosnim sistemima i antropološkim pretpostavkama.

Najvažnije je da obje strane, kako kršćani, tako i muslimani, ne dozvole da se treći miješaju u njihove odnose u Evropi.

Svaki budući dijalog bi, ukoliko unaprijed nije osuđen na neuspjeh, trebao biti direktan, i ne bi trebao biti determiniran geopolitičkim interesima vanjskih stranaka – bilo koje provenijencije. Budućnost odnosa između muslimana i kršćana u Evropi ne smije biti zasjenjen revitalizacijom križarskog duha, već bi trebala biti vođena obostranim poznavanjem temeljnih teoloških istina i moralnih vrijednosti, zajedničkih objema religijama. Strukturna sličnost religijskih poruka dviju religija može poslužiti kao osnova boljem socijalnom, kulturnom i političkom razumijevanju.

S njemačkog preveo
Senad Kusur